

Boekbesprekingen

Het geld van de CVP De dood van een ACV-leider Peter Franssen en Ludo Martens Uitgeverij EPO, 1984

Het gebeurt niet vaak dat een bundel vertrouwelijke papieren op het verkeerde bureau terecht komt. Elke journalist zou er de hemel dankbaar voor zijn. Zeker wanneer die documenten betrekking hebben op de financiering van een politieke partij.

Iets dergelijks is nochtans de auteurs van 'Het geld van de CVP' overkomen. De vondst was zonder meer sensationeel. Ze was echter niet omvangrijk genoeg om er zo maar een boek over vol te schrijven. De feiten vroegen om een inkleding. En hoe doe je zoiets in dit geval?

Menigeen zou de financiering van politieke partijen als algemeen thema ontwikkeld hebben. De auteurs hebben het echter om een andere boeg gegooid. Zij hebben ingezoomd op een detail van hun dossier en dan hebben ze daarvan een heel apart verhaal gemaakt. Op die manier maken wij kennis met de belevenissen van voormalige ACV-leider August Cool, die ook eventjes adjunct-schatbewaarder van de CVP is geweest.

Bij de aanhef van het boek is het al duidelijk: hier zit een politieke boodschap in. Het klassekarakter van de CVP wordt dik in de verf gezet en het klasseverraad van August Cool moet voor elke christelijke militant na lezing van dit boek onomstotelijk vast komen te staan. Verwachting wordt dan ook dat die militant daaruit de passende conclusies zou trekken. Op de eerste plaats gaat het er om de christelijke syndicalisten tot een breuk met de CVP aan te zetten en hen er toe te brengen renegaten in eigen syndicale rangen zonder pardon te verwijderen. Op zich kunnen wij in die standpunten best inkomem, maar wij stellen ons wel enkele vragen.

Waarom eens niet het probleem van de finan-

ciëring van politieke partijen in het algemeen gesteld? Het is duidelijk dat niet alleen de CVP hiermee worstelt. Zelfs wanneer we de financiering via ondernemingen buiten beschouwing laten, is de zaak niet zuiver op de graat. Heel wat fondsen worden van hun oorspronkelijke bestemming afgeleid. Schuiven heel wat bevriende organisaties geen bedragen door zonder medeweten van de eigen leden of van de fiscus en andere controlerende instanties? Werken ministeriële kabinetten en gemeentefunctionarissen niet dikwijls voor politieke partijen op kosten van de gemeenschap? Enzovoort. Moet dit ook niet eens geregeld worden? Wij dachten van wel. En dan is er de fameuze financiering door ondernemingen. Zou enkel de CVP van dit manna kunnen genieten? Daar hecht niemand geloof aan. Ook de schrijvers niet van 'Het geld van de CVP'. Elke partij die aan de macht participeert, hetzij op nationaal, hetzij op plaatselijk niveau, kan interessant zijn voor de ondernemers. De tegenprestatie voor de milde gift is niet altijd duidelijk aanwijsbaar. Zeer dikwijls gaat het om het scheppen van een zekere goodwill. Elke partij voelt echter wel aan dat de kassa minder luid zal rinkelen, wanneer ze de donors niet terwille zou zijn. Niemand gelooft immers dat giften 'umsonst' veel voorkomen. In het Westduitse Flickschandaal trachten sommigen nochtans de gemeenschap in die waan te brengen. En ook in eigen land is vanuit CVP-kringen gedaan alsof stortingen in verkiezingsfondsen haast caritatieve daden zijn. Niemand is daar op ingegaan. Ook de andere grote partijen niet. Na enkele hevige artikelen is ook bij *De Morgen* het vuur uitgedoofd. Men vraagt zich eigenlijk af hoe deze zaak hier ooit geregeld zal kunnen worden. Uit vele kelen is geschreeuwd dat er

inderdaad iets moet gebeuren, maar wij wachten nog met spanning op de eerste stappen.

Deze en andere bedenkingen kan men zich maken na lectuur van 'Het geld van de CVP' maar de schrijvers hebben het daarover niet gehad en zij hebben in feite het probleem verengd. Dat de CVP een klassepartij is, moest namelijk goed uit de verf komen. En op zich is dat niets nieuws. Het is zelfs de essentie van de CVP. De klassensamenwerking is als het ware het eerste artikel van het politiek credo van die partij. De auteurs hebben willen aantonen tot wat zulks kan leiden. Om hun stelling meer kracht bij te zetten en ook de verraders in de christelijke vakbond te ontmaskeren hebben zij er het hele verhaal over August Cool aan vastgeplakt. Op zich alweer een verdienstelijk verhaal, hoewel een beetje te pamflettair opgevat en verengd tot het optreden van die ene vakbondsleider. Waarom spreken we hier van 'verenging'? Omdat het hele na-oorlogse klimaat duidelijk niet alleen door August Cool is bepaald. Niet voor niets voelde Louis Major zich door het verschijnen van dit boek aangevallen. De architecten van het sociaal overleg heten toch Cool, Major, Bekaert, Van Acker en tutti quanti. Het anticommunisme had Cool ook al gemeen met Major. Of was het soms Major niet,

die na de oorlog alle communisten uit de leidende functies van het ABVV liet verwijderen?

Ook met zijn internationale capriolen heeft Cool navolging gekregen. De auteurs maken o.m. gewag van de toenaderingspogingen die Cool heeft ondernomen in de richting van het Mobutu-regime. Bedoeling was de vakbond in Zaire te organiseren. Kan iemand ons echter vertellen hoelang het precies geleden is dat nog een verantwoordelijke van het ABVV een bezoek aan Zaire heeft gebracht?

Ongetwijfeld gingen het ACV en August Cool hier voor en het ACV was doorgaans wel bereid zeer ver te gaan, maar de christelijke vakbond stond niet altijd alleen. Het is jammer dat de auteurs dit onopgemerkt hebben laten voorbijgaan om achteraf met des te meer nadruk te kunnen zeggen 'quod erat demonstrandum', voilà, 't is bewezen. De politieke boodschap van het boek is er daarom niet minder terecht om. Het wordt inderdaad tijd dat de christelijke arbeiders de passende besluiten trekken. Niemand zal overigens kunnen ontkennen dat er wat rommelt bij het ACV. Misschien komt de vulkaan toch eens tot uitbarsting.

'Het geld van de CVP' is hoe dan ook een aanrader. Spijts de onvolkomenheden. En dat kan niet van alle boeken gezegd worden.

René De Preter

Appeasement en aanpassing: Het Nederlandse bedrijfsleven en de Deutsch-Niederländische Gesellschaft 1936-42

Madelon de Keizer

Staatsuitgeverij, 's Gravenhage

Dit boek, deel 7/8 van de interessante *Cahiers over Nederland en de Tweede Wereldoorlog*, uitgegeven door het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie te Amsterdam, behandelt de betrekkingen van het Nederlandse bedrijfsleven met nazi-Duitsland vanaf 1936.

België komt hierin slechts zijdelings ter sprake, maar de lectuur van *Appeasement en aanpassing* is toch erg nuttig voor ons omdat de motieven, verrichtingen en invloed van het Nederlandse zakenleven in dit verband veel gelijkenissen vertonen met de situatie in België (1).

De auteur wijst op het grote belang van de Deutsch-Niederländische Gesellschaft DNG (opgericht in 1936 onder impuls van het Auswärtiges Amt) die als taak had prominenten van de twee landen met mekaar in contact te brengen, waarbij men in Berlijn de bedoeling had de Nederlanders in pro-Duitse zin te beïnvloeden.

Herinneren wij eraan dat ook een Deutsch-Belgische Gesellschaft bestond met gelijkaardige bedoelingen. Zoals de DNG maakte zij deel uit van het 'Amt Zwischenstaatliche Verbände' o.l.v. W. Lorenz, staflid van de Reichsführer-SS. In april '39 zou het Amt overigens officieel in het SD-Hauptamt ingeschakeld worden.

In de DNG blijkt ook de fameuze Holthöfer een rol gespeeld te hebben; onder het cover van public relations-man voor de Duitse steenkoolindustrie zorgde hij in opdracht van het Propagandaministerie van Goebbels voor propaganda-activiteiten in Nederland (hetzelfde deed hij in België!). In het kader van de DNG ontstond dan een Nederlandse groep, geleid door Fentener van Vlissingen, een big shot in de Hollandse handelswereld. Dit gebeurde met officiële goedkeuring.

Daarmee had men nu een instrument om via de economische ook de politieke relaties tussen de twee landen te verbeteren. Openlijke nazi-propaganda werd niet bedreven; 'gewone' vriendschappelijke contacten met het Nederlandse handels-, scheepvaart- en bankmilieu waren belangrijker en nuttiger. De

Keizer wijst er o.i. terecht op dat de positieve houding van een bepaald Hollands economisch establishment in de context van de crisis na 1929 moet worden gezien. Nederland dat vooral op de export (van landbouwproducten) was aangewezen, zag die toen ernstig teruglopen. Duitsland interesseerde zich zeker na '33 meer en meer in de Balkan (o.a. omdat import van daar in Reichsmark betaald kon worden!).

Om de export van landbouwproducten gaande te houden zagen de Nederlanders zich verplicht als 'legenprestatie' goederen uit Duitsland te importeren. In dat kader moesten politieke moeilijkheden met het Reich vermeden worden. In België kwam men in naam van de goede nabuurschap tot dezelfde conclusie, ook al wist men op hoog niveau zeer goed hoe het in nazi-Duitsland gesteld was (2).

Na deze twee achtergrond-hoofdstukken, die met recht een derde van het boek beslaan, besteedt de auteur meer aandacht aan de groep Fentener en diens politiek. De groep — die bestond uit zakenlui met belangen in de Nederlands-Nederlands-Indische-Duitse handel — werd eigenlijk een ad hoc overlegorgaan tussen het Nederlandse ministerie van economische zaken (en buitenlandse zaken) en het Reich. (vgl. met de Deutsch-Belgisch-Luxemburgisches Wirtschafts-Komitee en de 'Belgisch-Congolese' handel met Duitsland!). Terwijl de Nederlanders naar resultaten op economisch vlak zochten, was het de Duitsers vooral om politieke winst te doen, aldus De Keizer. Was het voor België anders?

De Hollandse zakenlui poogden de Duitse handelspolitiek minder eenzijdig te maken, wat de twee landen economisch ten goede moest komen. Subsidiar hoopten zij op een minder expansionistische nazi-buitenlandse politiek; het (economisch) appeasement moest de vrede waarborgen. De 'gematigde' nazi's konden er volgens de Nederlanders het instrument toe zijn.

Ook het Belgische establishment had zo'n contacten met 'gematigde' figuren, van ambas-

sadeur in Brussel von Bülow-Schwante over Reichsbankpräsident Schacht tot de chef van de Reichskanzlei Lammers.

Bij het uitbreken van de oorlog in september 1939 werd Nederland, net als België, neutraal. De bevindingen van de auteur lopen hier weer parallel met wat uit eerste onderzoek over België in die periode bleek. De Duitsers vonden dat de twee landen verder aan hen moesten leveren, maar Den Haag en Brussel hadden ook rekening te houden met Groot-Brittannië (dat de Noordzee controleerde). De zakenlui steunden de regering in haar 'pragmatisch neutralisme' waarmee men het Reich te vriend wilde houden, aldus de Keizer.

Kaderde dat weer in de politiek van beide landen om Hitler geen voorwendsel te geven om hen te bezetten? Maar men beseftte er toen toch ongeveer dat als de Führer een voorwendsel nodig had, hij er een vond. Of niet? Dat zou toch van een ontstellende politieke naïviteit getuigen. Feit is dat de Nederlandse (en Belgische) appeasement-politiek de inval in mei 1940 niet kon verminderen.

De auteur rondt af met een laatste hoofdstuk gewijd aan de eerste bezettingsmaanden. De Duitsers in de DNG dachten de Nederlanders een ongedwongen en ideologisch neutrale (sic) samenwerking met de bezetter te kunnen waarborgen. Maar de bezettende overheid wilde daar niet van weten. Het zakenleven moest zich maar richten naar Duitse normen.

Goed, men zou zich dus aanpassen. De bedrijven bleven draaien; na het appeasement kwam de 'accommodatie', zo de Keizer. 'Ideologische' nazi-sympathie kwam daar niet aan te pas. Maar op de fundamentele vraag wanneer accommodatie collaboratie wordt, gaat de Keizer niet in. Dat was natuurlijk niet het onderwerp van haar studie.

In elk geval is *Appeasement en aanpassing* een werk waar men niet meer rond kan als eens de geschiedenis van de economische betrekkingen van de neutrale Europese landen met de reus Duitsland in de nazi-periode geschreven zal worden.

Dirk Martin

(1) De auteur verwijst trouwens naar een in 1980 in het VMT verschenen artikel over de Duits-Belgische betrekkingen voor 1940.

(2) Cf. o.a. G. Convents, *Diplomatie en 'Realpolitik'*. Aspecten van de Belgische politieke en diplomatieke relaties met het Derde Rijk 1933-35. In: *Res Publica*, 1984/2.

De totalitaire paradox:

De terroristische massademocratie van Stalin en Mao

Erik van Ree

Kritiese Bibliotheek van Genep, Amsterdam, 1984

Eric van Ree rekent in het boek 'De totalitaire paradox' af met de regimes van Mao en Stalin. De schrijver was van 1973 tot 1981 actief in de kleine maoïstische beweging in Nederland. Van Rees ervaringen met de 'Chinees weg' in Nederland verschaffen hem een hoogst originele kijk op Mao en Stalin. 'Als je uit een beweging stapt waar deze twee onsympathieke heren worden vereerd is een voor de hand liggende vraag: wat trok me er in aan?', schrijft van Ree en deze vraag is van meer dan alleen persoonlijk belang, omdat beide 'onsympathieke heren' in de Volksrepubliek China en de Sovjet-Unie vele miljoenen volgelingen hadden (en hebben?).

In de overvloedige stalinisme- en maoïsme-literatuur zocht van Ree een antwoord op deze 'dringende vraag', maar vond er geen. Integendeel, hij constateerde dat de meeste auteurs geen oog hebben voor de massale aanhang en het charisma van Stalin en precies deze aspecten bij Mao te veel de nadruk geven. Typerend acht hij Trotski's mening over Stalin: 'Stalin was nooit een leider der massa's en kon dat volgens zijn aard ook niet zijn: hij was de leider van de bureaucratische 'leiders', hun bekroning, hun verpersoonlijking.' Van Ree laat overtuigend zien dat het beeld van Stalin als super-bureaucraat op zijn minst onaf is. De Sovjet-dictator wist de mensen wel degelijk 'mee te krijgen'. Stalin, aldus van Ree, had drie 'ideologische momenten' om de massa te bezielen en de massa liet zich ook bezielen. Ten eerste was er de theorie van het socialisme in één land, waarmee Stalin appelleerde aan het Russische nationalisme (en van Ree noemt dit concept 'psychologisch geniaal'). Ten tweede wijst van Ree op de strijd tegen de corruptie in de bestaande economische en politieke elite, waarmee Stalin zichzelf presenteerde als de beschermer van 'de gewone man' en hoeder der democratie. Ten slotte hanteerde Stalin het thema van het 'activisme' om zich als doener af te zetten tegen de 'gemakzuchtige elite'. Het beeld dat van Ree schetst is dat van een despoot die kon rekenen op de actieve steun

van (grote delen van) de bevolking.

Het dominante beeld dat van Ree tijdens zijn speurtocht van Mao aantrof, vat hij samen in de rake typering van de grote roerganger als een soort grootschalige vertegenwoordiger van het studentenoproer van 'mei '68'. Van Ree toont aan dat deze visie op Mao en het maoïsme een eenzijdige is. Zo leunde Mao bijvoorbeeld tijdens de culturele revolutie zwaar op een sterk, geheim politiebapparaat. Van Ree wijst hier op een eigenaardig dualisme van het China onder Mao als de 'combinatie van massaparticipatie met een autocratische politiedictatuur'. Een dualisme dat vergelijkbaar is met dat van het stalinisme. Zo blijken Stalin en Mao dichter bij elkaar te staan dan wel werd aangenomen. Om dit dualisme dat het stalinisme en het maoïsme kenmerkt, te begrijpen, introduceert van Ree het begrip 'totalitarisme', dat hij omschrijft als 'een massabeweging, een emancipatiebeweging van een barbaars type, van de ene mens ten koste van de andere, bevrijding door haat, opbouw door vernietiging'. Deze laatste uitdrukkingen klinken orwelliaans, maar we hebben in het totalitarisme van Stalin en Mao dan ook een 'krankzinnige paradox: het combineert een totale autocratie, een vergodelijkte leider, met een al even verregaande massale participatie-democratie'. Een totalitaire staat is dan dictatuur en democratie tegelijk, waarin de burgers geen enkel beslissingsrecht hebben, niets te zeggen hebben, maar wel voortdurend moeten spreken en afhankelijkheid betuigen en dat ook willen. De totalitaire paradox ontstaat, wanneer het systeem een sterke, eigenmachtige leider en een verregaande massale participatie kent, waarbij de formele regels van de democratie geen enkele betekenis meer hebben. Van Ree komt tot de al even simpele als verbijsterende stelling dat totalitaire staten zulke onverdragelijke oorden zijn, juist doordat belangrijke delen van de bevolking de dictatuur van ganser harte ondersteunen. Van Rees totalitarisme is pas dan paradoxaal als men massa-participatie ziet als een vorm van democratie. Telkens wanneer hij spreekt van de de-

mocratie in de Sovjet-Unie of China bedoelt hij het 'van ganser harte ondersteunen' van een dictatuur. Hiervan getuigt ook zijn centrale stelling, dat 'stalinisme en maoïsme steunden op participatie van grote aantallen verdwaasde, maar door een ideaal bezielde mensen die zich aan de autocraat onderwierpen omdat zij hem als de belichaming van hun ideaal zagen.'

Deze herformulering van dictatuur en democratie in de totalitaire paradox brengt van Ree wel op het spoor van de oplossing van het probleem waarom vele miljoenen mensen zo gearmeerd konden zijn door Stalin en Mao. Precies in de paradox is het antwoord gelegen. Over de totalitaire paradox kan men slechts in tegenstrijdige bewoordingen spreken: de slogans van Mao en Stalin — lange tijd afgedaan als puur bedrog — zijn tegelijkertijd waar en onwaar. De ideologie van het stalinisme en het maoïsme beschrijft een werkelijkheid, én vervalst die ook tegelijkertijd. Het element van waarheid sprak de mensen aan, wist hen ideologisch te bezielen en te activeren ter ondersteuning van de dictatuur. Zo was Stalin's pleidooi voor meer democratie in de partij en controle door de leden op de 'leiders' een 'oprechte blauwdruk' voor het handelen. De uitspraken behelsden echter bovendien leugens. Stalin zelf was immers van deze controle uitgesloten en zette de democratie en de controle in om zijn eigen tegenstanders uit de weg te ruimen. Zo laat van Ree ook zien dat Mao's leuze 'steunen op eigen kracht', bedoeld om de boeren een heldhaftige rol toe te dichten in de opbouw van een communistisch China, *letterlijk* genomen waar was: steunen op eigen kracht betekent ook, dat niemand je helpt. Tegelijkertijd echter kon Mao zo kapitaal vrij houden om de zware industrie uit te bouwen. Hierdoor was evenwel de rol van de boeren in de socialistische opbouw totaal anders dan de slogan op het eerste gezicht deed vermoeden.

Het paradoxale karakter der ideologie is een onmisbaar gegeven om te kunnen begrijpen

waarom zóvele ideologisch bezielde waren en de dictaturen van Mao en Stalin van ganser harte ondersteunden. 'Iosef Stalin en Mao Zedong schiepen een cultus van de onoverwinnelijke wil (...), waartegen geen bastion bestand zou zijn, een cultus van de directe actie, van de daad die een nieuwe wereld zou scheppen. Ze sleepten miljoenen mee in een mythe van almachtigheid, in de droom dat een nieuwe wereld opgebouwd zou kunnen worden door 'de mensen' zelf. Ik geloof dat het deze droom was die mensenmenigtes in beweging bracht en liet participeren in een proces waar ze uiteindelijk zelf slachtoffer van waren.'

In deze zin hebben we in de Sovjet-Unie en in China niet zo zeer te maken met het orwelliaanse New-Speak-Double-Think ('War is Peace; Freedom is Slavery; Ignorance is Strength'), als wel met paradoxale waarheden. 'Als men stelt dat het stalinisme democratisch was, dan zit daar een kern van waarheid in op voorwaarde dat men massa-participatie opvat als een vorm van democratie. De uitspraak is misleidend, omdat door massaparticipatie het politieke systeem nog geenszins democratisch is geworden.'

De kracht van het boek van van Ree ligt in de ontdekking van de totalitaire paradox en de ideologische paradox van het stalinisme en het maoïsme. Het bijzondere van het boek is dat van Ree zelf een paradoxale waarnemer is: hij is zowel 'gevestigde' als 'buitenstaander'. Als overtuigd maoïst heeft hij jarenlang deelgehad aan de ideologische bezieling. Hij kent de aantrekkingskracht van Mao 'van binnenuit'. Als afvallige heeft hij de slogans als demagogie en leugens leren doorprikken. Als auteur is hij erin geslaagd beide ervaringen vruchtbaar te verwerken — voorwaar een 'dialectisch kennisproces' — tot de theorie van de totalitaire paradox. Daarmee is van Ree meer dan een 'renegaat', want hij levert met dit boek een zinvolle bijdrage aan het debat over Mao en Stalin.

Kees van Kersbergen

Staal

Een monster zonder waarde?

Maria De Waele

Kluwer, 1983

De uitgeverij Kluwer startte in 1983 met een nieuwe reeks onder de verzamelnaam 'Politieke bibliotheek'. Volgens de uitgever worden met deze reeks twee doelstellingen nagestreefd. Men wil de lezer inzicht bijbrengen in de structuren en de werking van het politieke apparaat, de politieke besluitvorming en de organisatie van het maatschappelijk bestel in België. En in tweede instantie wil men inspelen op belangrijke actuele politieke thema's.

Om dit opzet te helpen realiseren werd een indrukwekkende adviesraad samengesteld. Daarin zitten vertegenwoordigers van pers, politieke partijen en wetenschappelijke kringen.

De Gentse historica, Maria De Waele, heeft meteen één van de heetste hangijzers uit onze recente geschiedenis aangepakt. Zij heeft zich door de staalproblemen geworsteld, die zich sedert een tiental jaren reeds in een acute toestand bevinden, al is de laatste maanden de rust weer eventjes ingetreden. Aan de hand van persknipsels en enkele verdwaalde regeringsnota's is zij erin geslaagd het probleem te situeren en de evolutie ervan o.i. vrij waarheidsgetrouw te schetsen.

Om tot een dieper inzicht te komen, ontbreekt er echter nog heel wat. Zoals de auteur zelf in haar inleiding schrijft gaat het hier enkel om de façade, het topje van de ijsberg. *'De meer diepgravende geschiedenis van deze problemen kan enkel geschreven worden wanneer de betrokken archieven opengaan, en dat kan in België zoals bekend lang duren'*, aldus De Waele en zij heeft zich dus tevreden moeten stellen met een feitenrelaas. Van de twee hogervermelde doelstellingen is bijgevolg de tweede in vervulling gegaan. Het inzicht in structuren en processen is veeleer nog oppervlakkig te noemen.

Vooraf het besluitvormingsproces is nog zeer rudimentair geschetst. Maar dat is dan ook een werk dat tot het moeilijkste behoort op het onderzoeksterrein van historici en politicologen. Voeg daar nog aan toe dat met betrekking tot het staaldossier het aantal facetten en het aantal betrokken partijen aan de erg hoge kant liggen,

en men weet meteen dat er voor onderzoekers nog jaren kluwen voor de boeg liggen.

Het materiaal dat door Maria De Waele wordt aangereikt vormt inmiddels een goede vertrekbasis. Haar werkje is opgesplitst in drie grote delen. In het eerste deel maakt zij een portret van de Belgische staalnijverheid. Productie, ligging, export, tewerkstelling en dies meer komen hier aan bod. Ook worden de diverse bedrijven en de tegenspelers in het sociaal overleg aan de lezer voorgesteld. In het tweede deel maakt de lezer kennis met de staalcrisis, terwijl in het derde deel de diverse herstructureringsplannen worden uiteengezet.

Wij zullen ons hier niet wagen aan een beoordeling van het hele staaldossier. Dat heeft ook Maria De Waele niet gedaan en dat kan haar niet euvel worden geduid. Vanuit historisch oogpunt is het nog te vroeg om nu al een oordeel te vellen. Te veel elementen ontbreken nog aan het dossier en bovendien is het nog niet afgesloten. Het is hoedanook een feit dat de staalcrisis niet losgemaakt kan worden van de algemene transformatiecrisis die het kapitalisme vandaag moet doorstaan. Daaraan heeft De Waele eigenlijk geen aandacht besteed. Ook niet aan het feit dat België en voornamelijk Wallonië zwaarder getroffen wordt door die crisis dan de meeste buurlanden, met uitzondering wellicht van Groot-Brittannië. Iemand of iets moet daarvoor verantwoordelijk zijn maar dat is een probleem dat verder reikt dan het staaldossier, al maakt dat dossier er een belangrijk deel van uit. De staalindustrie, die al lang door grote financiële groepen wordt beheerst, heeft in belangrijke mate bijgedragen tot het uitbouwen van het economisch draagvlak van dit land. De ineenstorting van deze industrietak heeft bijgevolg verpletterende gevolgen. Ontegensprekelijk wordt vooral het Waalse gewest hier zwaar door getroffen. Dat heeft overigens het hele dossier in een communautaire stroomversnelling gezogen. Het steeds nijpende geldtekort van de overheid heeft er voor gezorgd dat de subsidiëring van een zieltoegende Waalse staalnijverheid een vin-

nige discussie binnen het Belgische huishouden heeft op gang gebracht. De vraag naar een volledige boedelscheiding werd steeds meer gehoord. Langs beide zijden van de taalgrens overigens. Het staal is dus als splijtzwam beginnen werken. Dat maakt het op zich al interessant om eens op te zoeken hoe het zover is kunnen komen. De schuldvraag brengt wellicht de oplossing niet naderbij. De vergissingen zijn begaan. De grootste dwaas is echter hij die weigert uit de geschiedenis te leren en die volhardt in de boosheid. Zulke dwazen lopen er jammer genoeg nog te veel rond. Het zijn deze kortzich-

tigen, die voor veel onheil verantwoordelijk zijn. En laten wij er onmiddellijk aan toevoegen dat zij zich niet enkel aan de patronale kant bevinden. Maar dat is dan weer een geschiedenis waar we misschien later eens op terug komen. Thans zou ons dat te ver leiden.

Inmiddels bergen wij het werkje van Maria De Waele zorgvuldig op in onze boekenkast. Wanneer we nog eens iets over het staaldossier willen schrijven, halen we het weer te voorschijn. Want het bevat interessante informatie.

René De Preter

MEDEDELING

Van 14 tot 18 juli 1985 zal op de campus van de universiteit van Luik de vierde editie van een tweejaarlijks congres gehouden worden, nl. 'The Fourth International Conference on the Economics of Self-Management'. Vroeger werd vergaderd te Dubrovnik, Istantbul en Mexico-City. De referaten werden gepubliceerd in het Internationaal tijdschrift met zetel te Belgrado: 'Economic Analysis and Workers' Management'. Nieuwe tendenzen in de ontwikkeling van theorie en praktijk van participatie en zelfbestuur zullen vanuit economisch oogpunt belicht worden, al leren vorige congressen dat ook sociologische (en politieke) aspecten ruim aan bod komen. Oorspronkelijk vooral opgezet door de Joegoslaaf Branko Horvat en de in de Verenigde Staten werkende Jaroslav Vanek groeide deze confrontatie uit tot een internationaal forum over de problemen van participatie en zelfbestuur. Het congres wordt ditmaal gepatrooneerd door het Instituut voor Sociale Studiën (ISS, Badhuisweg 251) in Den Haag en het Internationaal Onderzoekscentrum voor Publieke en Coöperatieve economie (CIRIEC, Bâtiment B.31, Université de Liège au Sart-Tilman) in Luik. Geïnteresseerden nemen contact op met H. Thomas (ISS) of J. Defourny (CIRIEC).

De gebroken welvaartscirkel, de wereldeconomie 1945-1980

Herman van der Wee
Martinus Nijhoff, Leiden, 1984 (2de dr.)

De Gebroken Welvaartscirkel van de Leuvense hoogleraar Sociale Wetenschappen en Economische Geschiedenis van der Wee is een interessant, boeiend en goed leesbaar leerboek, dat een schat aan informatie bevat over de naoorlogse economische politiek. De naam van ons tijdschrift eer aandoende zouden we het misschien kritisch moeten vergelijken met Ernest Mandels Laat-Kapitalisme, maar daar achten we ons, als niet-econoom niet toe in staat, of althans niet helemaal. Wél is het opvallend om vast te stellen welke thema's voor Mandel wél fundamenteel zijn in een analyse van de na-oorlogse kapitalistische groei, en voor van der Wee niet. Uiteraard is deze laatste geen marxist en ontbreken in zijn studie dan ook begrippen als klassenstrijd, meerwaarde, uitbuiting e.d.m. Maar daar hebben we het niet over; dat ligt bij een niet-marxistisch economisch historicus immers voor de hand. Wat we wél even willen aanstippen is met name het totaal ontbreken van een analyse van de bewapeningsdynamiek, en haar economische rol in het werk van van der Wee, daar waar Mandel er een gans hoofdstuk aan wijdt. Bij van der Wee vormt 'de overheid' een neutrale entiteit, die als zodanig niet nader wordt geanalyseerd; bij Mandel daarentegen vormen de maatschappelijke verhoudingen waarop de staatsmacht berust een intrinsiek bestanddeel van zijn economische analyse. Van der Wee benadert de 'Newly Industrialised Countries' in eerste instantie vanuit hun concurrentiepositie als ontwikkelingslanden t.o.v. het geïndustrialiseerde Westen, terwijl Mandel het over imperialisme, onderontwikkeling en ongelijke ruil heeft. Dit vormt een indicator voor de totaal verschillende benadering van het economische bij beide auteurs; voor Mandel is het probleem van de macht en van machtsverhoudingen intrinsiek verbonden met de economische ontwikkelingsdynamiek, terwijl het bij van der Wee geen wezenlijke factor vormt in zijn studie. Beide auteurs hebben dan weer gemeen dat voor hen de ecologische problematiek slechts 'en marge' vermeld wordt en niet als een ten

opzichte van het economische fundamenteel nieuwe vraagstelling wordt uitgediept. Ook dit vormt een interessant gegeven voor het ontwikkelen van een kritiek op het economisch denken als denken, maar voornamelijk van een kritiek op de voorstellen om uit de actuele 'economische' crisis te geraken. Indien beide auteurs het over iets eens zijn, dan is het wel het wezenlijk economisch karakter van hun alternatief voorstel, ook al hebben beiden een totaal verschillende visie op de aard van het economische zélf.

De Gebroken Welvaartscirkel valt uiteen in een eerste deel over de (verklaringen van de) economische groei na Wereldoorlog II en een tweede deel over het 'gemengd-economisch, institutionele kader' waarin die groei tot ontwikkeling kwam. Van der Wee gaat deels historisch, deels thematisch te werk in de verschillende hoofdstukken, die een poging willen zijn de complexiteit van de na-oorlogse ontwikkeling te ontwarren. Dat heeft nogal wat overlappingen en herhalingen tot gevolg en soms is het moeilijk de draad van het betoog, dat soms theoretische kritiek omvat van het werk van andere economen, soms lang blijft stilstaan bij de (veranderingen in de) economische politiek van voornamelijk de Amerikaanse en Europese overheid, bij te houden. De benadering van de auteur is macro-economisch, met veel aandacht voor historisch-beschrijvende verklaringsmethodes, waarin verschillende economische modellen tegelijk worden gehanteerd. Achtereenvolgens komen de na-oorlogse herstelperiode, de overheidsinterventie en de bevolkings-, grondstoffen- en energieproblemen aan bod. In de drie volgende hoofdstukken behandelt de auteur verklaringen van de groei op basis van de aanbodsfactoren arbeid en kapitaal enerzijds, de innovatie en de druk van de vraag anderzijds. Het tweede deel vangt aan met een nadere bepaling en onderzoek van de zgn. 'gemengde economie'. Verder worden de liberalisering van de wereldhandel, de ontwikkeling van een nieuwe internationale economische orde en van een nieuw interna-

tionaal monetair stelsel - na een hoofdstuk over de goud-dollar standaard - in de beschrijving betrokken. Het boek sluit af met een inspirerende vergelijking, binnen een lange termijn-perspectief, tussen de laat-middeleeuwse toestand in Europa en de actuele wereld-problematiek. Een aantal tabellen, en een uitgebreide bibliografie en index vullen het boek, dat aldus ook een handig naslagwerk is, aan.

De inhoud van De Gebroken Welvaartscirkel samenvatten is onbegonnen werk en evenmin is het mogelijk het analysemodel van van der Wee, dat hijzelf 'structureel' noemt nader te bepalen. Het boek heeft geen systematisch-theoretische onderbouw, en het materiaal is veeleer thematisch-beschrijvend geordend. Talrijke verklaringen voor economische verschijnselen - groei, inflatie, recessie enz. - worden uit de doeken gedaan, maar het is nooit helemaal duidelijk welke de voorkeur van de auteur geniet. De structurele dimensie die hij in zijn aanpak onderkent moet o.i. dan ook in de eerste plaats gezien worden in zijn visie dat voor economische verschijnselen steeds verschillende dynamieken gelijk- of ongelijktijdig op elkaar inwerken. Van der Wee geeft telkens een helder en genuanceerd beeld van de diverse interpretaties, maar schuift zélf geen 'strong view' naar voren, geen stelling over wat volgens hem, in de complexe combinatie van factoren, doorslaggevend is. Typerend zijn telkens weer volgende slotzinnen in zijn benadering: 'de analyse van de inflatie en stagflatie der jaren '70 heeft tot zeer uiteenlopende interpretaties aanleiding gegeven. Het is o.i. niet verantwoord er één enkele als unieke verklaring uit te selecteren: 'chacun sa vérité'! De voorkeur moet daarom worden gegeven aan een poging om de verschillende partiële verklaringen in een veelzijdiger geheel samen te brengen en te integreren.' (p. 63) Het is m.a.w. duidelijk niet de ambitie van van der Wee in de voetsporen van Braudel of Wallerstein te treden en de dynamieken op wereldschaal binnen een systeemmodel te integreren. Dat hoeft natuurlijk niet, maar toch ontbeert De Gebroken Welvaartscirkel wel enige systematiek, m.n. in de aanbreng van het materiaal; analyses van de overheidspolitiek in het economisch proces worden zowel tot onderwerp genomen van de hoofdstukken II en VII, terwijl de recente economische crisis in bepaalde aspecten, over de

hoofdstukken heen, aan bod komt maar niet afzonderlijk behandeld wordt. Gelukkig is er aan het einde van het boek een degelijke index voorzien, die het mogelijk maakt de verschillende plaatsen in het boek, waar een bepaald onderwerp aan bod komt, te achterhalen.

Centraal onderzoekt van der Wee volgende oorzaken van de Westerse na-oorlogse expansie: (a) de nieuwe economische ideologie van het Keynesiaans gemengd kapitalisme, (b) de overheidsinterventie in het economische en voornamelijk de manipulatie door de overheid van de geldstromen, (c) de technologische innovatie en de 'managerial revolution', (d) de ontwikkeling van nieuwe (aanbods- en vraag-) markten voor producten, produktiemiddelen en arbeidskrachten in het Westen, het Oosten en de derde wereld en (e) de structurele veranderingen in de arbeidsproductiviteit aan de ene kant, in de consumptie van de welvaart (zgn. 'herverdeling') aan de andere kant. De auteur evalueert de na-oorlogse expansie ronduit positief, en meent dat de gemengde economie, wat haar problemen ook zijn, de beste garanties biedt voor economische ontwikkeling en welvaart. De Gebroken Welvaartscirkel is ook daarom boeiende lectuur omdat het zowel de enorme macht van economische denkwijzen en praktijken over onze wereld illustreert, als tegelijk hun onmacht impliciet aanduidt om een aantal fundamentele menselijke en maatschappelijke problemen op te lossen. Want die blijven toch steeds dezelfde gebleven te zijn, ondanks of dankzij het arsenaal aan economische strategieën en theorieën, gericht om 'de schaarste' te overwinnen. Economische theorieën en vormen van economische politiek blijven, over alle bladzijden van van der Wees boek, in feite essentieel begaan met het oplossen van of het reageren op door henzelf of door andere, even economische theorieën of politiek gegenereerde problemen. Zo vormen welvaart en schaarste duidelijk intern-economische begrippen, gebaseerd op intern-economische criteria, die geen extra-economische bevraging dulden. Zij verwijzen naar zichzelf en wat voor indicatoren voor welvaart door moet gaan - omdat het daar toch naartoe is dat 'de' economie streeft - blijkt door 'de' economie zelf bepaald te worden. De reële bestaansomstandigheden waarin mensen hun leven (moeten) opbouwen, vinden hierin geen

plaats en het is zeer de vraag waarnaar indicatoren als 'Bruto Nationaal Produkt', 'Gemiddeld inkomen', 'Overheidsschuld' of 'Wisselkoersen' eigenlijk (pretenderen te) verwijzen.

De economische theorie en dito politiek kan niet anders dan telkens opnieuw vaststellen dat 'de schaarste op wereldschaal nog enorm is, en dat in de strijd daartegen, de economische groei noodzakelijk blijft' (p. 398) Voor de economie vertoont de wereldeconomie tussen 1945 en 1980 'een uiterst interessante ontwikkeling', vormde zij een 'unieke prestatie, een succesvolle groei' met 'spectaculaire successen' ondanks de recessies en de 'moeilijkheden van de jaren zeventig'. De *intrinsiek* negatieve implicaties van diezelfde groei in termen van honger, uitbuiting, armoede, vervreemding, pollutie enz. vormen voor de economie een buitendomein, een restcategorie, een accidentieel eerder dan een fundamenteel deel. Economische groei wordt met ontwikkeling tout court gelijkgesteld, en ontwikkeling met menselijke emancipatie. Illustratief hiervoor is m.n. het volkomen ontbreken van een ecologisch besef in van der Wees uiteenzetting. Zeker, de problemen van de grondstoffen-schaarste, de voedsel- en bevolkingsproblematiek en de milieuverontreiniging worden door de auteur *vermeld*, maar zij staan *buiten* de kern van zijn analyses waarin economische groei de hoofdtoon én de leidraad vormt. Op welke uitdaging ook is er geen andere oplossing dan een economische te vinden, en 'ecologen' duiken in de beschrijving wél eens op in de rand als critici van het economisch systeem, maar worden als voorstellers van alternatieven meteen weggelaten. Die opmerking geldt niet specifiek van der Wees boek over economische politiek. Zij wil enkel wijzen op de limieten van de nochtans zo complexe analyse van de auteur, limieten die aan de oppervlakte komen wanneer we er de index op naslaan, op zoek naar verwijzingen over arbeidsongelukken, milieuziekten, verkwisting enz. Het woord hongersnood duikt in de overigens degelijke index precies drie keer op, en dan gaat het nog telkens over honger in het na-oorlogse Westen of Japan. Staking is eveneens goed voor drie verwijzingen, maar 'pollutie', 'kernenergie' of 'verspilling' ontbreken totaal. Een honderdtal verwijzingen daarentegen naar het Internationaal Monetair Fonds en alle begrip-

pen die te maken hebben met de internationale monetaire orde. Op zich niet zo verbazingwekkend. Ook in een boek over geneeskunde zal je het begrip 'pijn zelden aantreffen. Toch is die automatisering van de economische problematiek op zich niet evident en blijkt het probleem dat de economie een oplossing pretendeert te geven - behoeften bevredigen - daardoor totaal uit het gezichtsveld te verdwijnen. Het gaat immers niet om het al of niet ontbreken of belangrijk vinden van een woord, maar wel om het al of niet onderkennen van het probleem, en dat wordt hier blijkbaar niet meer gezien. Het doet dan ook wat zonderling aan wanneer van der Wee in de laatste paragraaf van zijn boek de lezer bezweert dat 'een nieuwe wereld wordt niet in de eerste plaats door middel van maatschappelijke systemen opgebouwd, maar fundamenteel door mensen. Een nieuwe wereld wordt daarom niet gecreëerd door externe revoluties, maar vooral door een interne revolutie in het hart van iedere mens' (p. 401) Een bevreedende opmerking in een boek dat ons zowat 400 bladzijden lang van de dominantie van het economisch systeem, en van de wenselijkheid daarvan poogt te overtuigen...

Zijn lijvige boekwerk sluit de auteur af met een korte, maar erg inspirerende epiloog, waarin hij precies de autonomie én de dominantie van de economische dynamiek prachtig samenvat in een langer tijdsperspectief. Wat zich vandaag afspeelt in het kader van een herschikking van de internationale economische wereldorde (en een andere wereldorde is er inderdaad niet) vertoont parallellen met laat-middeleeuwse ontwikkelingen in de verhoudingen tussen stad, platteland en handelskapitalisme. (1) De stedelijke economie ontwikkelde zich door de handelskapitalistische dynamiek tot een open marktsysteem, gericht op de wereld. (2) De kooplieden-ondernemers profiteerden van hun strategische functie in het systeem om zich de voordelen ervan maximaal toe te eigenen, m.n. door het verwerven van de politieke macht in de steden. (3) Ambachtslieden en loontrekkenden reageerden hierop door (a) hun arbeidskwalificatie en economische efficiëntie op te drijven en (b) zich te organiseren in ambachten die van een privaatrechtelijk stilaan naar een publiekrechtelijk statuut toe evolueerden. (4) Geleidelijk aan richt

de stedelijke produktie zich op de vervaardiging van hoogwaardige produkten en diensten, die hoge meester- en gezellenlonen toelieten, maar tegelijk door talrijke monopolistische, protectionistische ambachtelijke en stedelijke voorschriften werden gecontroleerd, wat innovatie in de organisatie van de arbeid en in de produktie bemoeilijkt of onmogelijk maakte. (5) Die verstarring had tot gevolg dat de kooplieden-ondernemers naar nieuwe produktiesectoren en -gebieden zochten m.n. door de produktie van gestandaardiseerde goederen, met modernere technieken, over te brengen naar het platteland met zijn verborgen werkloosheid en zijn ongeorganiseerde en ongeschoolde arbeidskracht. (6) Die proto-industrie op het platteland concurreerde dermate met de steden dat die gedwongen werden hun corporatistische arbeidsorganisatie af te bouwen, opdat het moderne industrie-apparaat zich in het hart van de steden zou kunnen vestigen en zou kunnen rekenen op een goedkoop en ongeorganiseerd proletariaat.

Net zoals Mancur Olson in zijn *The Rise and Decline of Nations. Economic Growth, Stagflation and Social Rigidities* (1983) vergelijkt van der Wee deze ontwikkeling met wat zich vandaag voordoet in de Noord-Zuidverhoudingen, met het aanboren van goedkope arbeidskrachtenmarkten door transnationale ondernemingen in de 'Newly Industrialised Countries' van de Derde Wereld enerzijds en het tot ontwikkeling komen van protectionistische en nationalistische tendenzen in het Westen anderzijds. Van der Wee deelt echter niet Olsons pleidooi voor deregulering en afbraak van de vakbondsmacht, maar meent wél dat het Westen nieuwe vormen van organisatie van de arbeid zal moeten ontwikkelen, wil het nieuwe technologische produkties aantrekken of blijvend behouden. Van der Wee verwerpt zowel de neo-liberale dereguleringsoptie als wat hij de linkse 'rationele utopie van de gecentraliseerde planning' of de 'poëtische utopie van de decentraliseerde planning en het zelfbeheer' noemt. Die laatste optie is volgens de auteur vandaag misschien politiek, maar zeker niet technologisch haalbaar' tenzij men de verantwoordelijkheid toevertrouwt aan gekwalificeerde vakbondskaders en aan hiërarchisch autoritaire bedrijfsleiders.' (396-397) Méér, zonder de optie voor schaalverkleining op zichzelf

te verwerpen, onderkent hij in het streven naar economisch zelfbestuur veeleer een terugkeer naar vormen van achterhaald corporatisme. 'Het optimisme van de links georiënteerde economen en politici wordt dan ook door velen sceptisch ontvangen. De nieuwe voorrang van de groepsbelangen creëert in het Westen een sfeer van *fin de régime*: in democratische systemen leidt de voorrang van de groepsbelangen onvermijdelijk tot onderlinge naijver, tot onderling opbod en compromissen, d.w.z. tot verstarring, protectionisme, conservatisme en verkalking.' (p. 397) Met 'het optimisme van linkse economen' kunnen natuurlijk erg diverse theorieën en strategieën bedoeld zijn. Maar het is me niet geheel duidelijk waarom de auteur de zelfbeherende stroming meteen met een corporatistische reflex (t.o.v. de volkeren van de derde wereld, zal wel bedoeld zijn) identificeert. Dat lijkt me, integendeel, heel wat beter toepasselijk op het door hemzelf bepleite model van gemengde economie en sociaal overleg. Toch heeft van der Wee grondig gelijk wanneer hij de transnationale investeringspolitiek in derde wereldlanden als de werkelijke uitdaging beschouwt en stelt dat op die uitdaging het economisch zelfbestuur geen antwoord vormt. Alleen is het antwoord dat de auteur-zelf bepleit puur economisch in die zin dat hij ons aanraadt ons allen maar naar de logica van het transnationaal kapitaal te schikken! Als alternatief tegenover het 'groepsegoïsme' is dit een opvallend, maar voor een econoom niet bevreemdend, antwoord.

Van der Wee pleit voor een nieuwe internationale economische orde, met een gecentraliseerde internationale planning, gebaseerd op efficiëntie en rechtvaardigheid en gericht op het realiseren van een open marktsysteem aan de ene kant, het solidair stimuleren van de industriële ontwikkeling van de derde wereld, op grond van een internationale controle op de activiteiten van transnationale ondernemingen anderzijds.' Welke criteria die controle zullen richten blijft in het ongewisse, maar we kunnen er op basis van het voorgaande wel van uitgaan dat die andermaal economisch zullen zijn, en niet gebaseerd op de werkelijke behoeften van mensen. Ook van der Wee loopt aldus mee in de rij van al diegenen voor wie de internationale crisis in het 'gepland openbreken' van de internationale vrijhandel moet worden gezocht.

Aldus hoeft de econoom andermaal zijn eigen economisch denken niet in vraag te stellen maar kan hij het integendeel als redmiddel voor het actuele débaclé aanbieden. Toch heeft de auteur, tot slot, wel oog voor 'andere, dan materiële waarden' en hij situeert die in de herwaardering van een 'existentiële Weltanschauung'. Het lijkt wel een noodkreet om godsdienstige herbewapening, wanneer we de auteur aan het einde van zijn werk horen plei-

ten voor een 'nieuwe' interne revolutie en een 'nieuwe' ideologie die ons bestaan 'nieuwe' impulsen moet geven. (p. 401) Na zoveel materialisme op de vorige pagina's was dit wel nodig, al blijft deze 'spirituele dimensie' schrijnend loshangen van de analyse van de wereld-economie. Wie zou overigens anders kunnen verwachten?

Koen Raes